

KONTAKTIDEST KEELEVAHETUSENI LÄÄNEMERESOOOME VÄIKERAHVASTEL

ENN ERNITS

1. Sissejuhatuseks

Läänemeresoome hõimudel on olnud majandus-, kultuuri-, keele- ja muid kontakte igipõlistest aegadest alates, nagu see on loomulik igale rahvale. Läänemeresoome keeli on muinasajal üsna tugevasti mõjutanud germaani, balti ja slaavi hõimude keeled, ent kontakte täheldati ka sugulashõimude vahel, näiteks 9.–13. sajandil liivlaste ja Saaremaa elanike vahel (Mägi 2005). Ühelt poolt kontaktid rikastavad keelt ja kultuuri, teisalt aga viivad intensiivsed kokkupuuted väikerahvad ja nende keeled paratamatule hääbumisele.

Iidsed on germaani ja balti mõjud. Viimaste tagajärjel on tänapäeva Läti territooriumil läänemeresoomlaste asuala aja jooksul ahenenud, mistõttu keelepiir on aina nihkunud põhja poole. Läänemeresoome hõimukeeled asendusid neil aladel balti hõimukeeltega. Hiljem avaldusid slaavi mõjud, millega kaasnes ristiusu esialgne levik läänemeresoome hõimudele. Alates 7. sajandist tegid sõjakäike praeguse Eesti alale viikingid ja mõnevõrra hiljem idaslaavlasted. 13. sajandi algupoolel langesid liivlased ja lõunaeestlased (v.a setud) Saksa ordu valdusse ning setud ja teised läänemeresoomlased ajapikku vene võimu alamateks. See oli teelahkmeks läänemeresoome väikerahvaste ja nende keelte edasises arengus. Põhjasõja käigus sattusid ka Läänemere-äärsed väikerahvad Vene impeeriumi alla. Üldiselt on ligemale tuhande aasta jooksul läänemeresoome väikekeeli hakatud emakeelena järjest vähem kõnelema.

Läänemeresoomlaste kontaktid naaberrahvastega olid muinasajal mitmekesised. Näiteks vepslased olid 6.–13. sajandi kroonikate põhjal võimas hõim. Neil olid kontaktid viikingite, venelaste, bulgarite ja teiste Volgamaa rahvastega. Volgamaade kultuurimõju ulatus isegi Ingerimaale. Siinkirjutaja ei tea, kas on otsitud võimalikke turgi laene vepsa keeles ja vepsa, *resp.* läänemeresoome laene turgi keeltes. Kontaktide tagajärjel võib keel muutuda, keelepiirid aheneda ning keel isegi välja surra.

Käesolevas kirjutises üritatakse anda üldistav ülevaade kõigi läänemeresoome väikekeelte saatusest ajaloolisel ajal. Juttu tuleb liivlastest, lõunaeestlastest, tornioorglastest (meä keele kõnelejatest), kveenidest,

vadjalastest, isuritest, vepslastest ja karjalastest.¹ Kõrvale on jäänud keelemuutused, mis on tabanud kõiki keeletasandeid. Peamine tähelepanu on artiklis pööratud läänemeresoome väikekeeli kõnelevate inimeste arvu kahandanud teguritele. Kirjutise maht ei võimalda kogu problemaatikasse kuigi põhjalikult süüvida.

2. Rahvaarv ja keelepiirid

Läänemeresoome rahvaste keelepiirid on naaberkeelte pealetungi tõttu ajapikku tugevasti ahenenud. Liivi keel on ulatunud Läänemere idarannikul Liepājast Riiani ja kaugemalegi. Veel 18. sajandi teisel poolel kõneldi liivi keelt Riiast põhja pool (Vääri 2005: 113). Samuti oli ta levinud Daugava ja Koiva ümbruses. Salatsi jõe ääres hääbus liivi keel lõplikult 19. sajandi keskpaiku või veidi hiljem, Põhja-Lätis aga 20. sajandi alguses. Liivi keel säilis kõige kauem Kuramaal.

Lõunaeesti keelepiir ulatus praegusest mitukümmend kilomeetrit lõuna poole, praeguse läti keele alale. Põhjapiir on aga pealetungiva põhjaeesti keele tõttu olulisel määral nihkunud lõuna poole. Tänapäeval kõneldakse vadja keelt vaid kahes Lääne-Ingeri külas. Muiste on vadja alad läänes ulatunud Kirde- ja Ida-Eestisse ning idas Strelna jooneni, isurite aladeni. Vadja lõunapiir pole päris selge – sest rahvas on ammu venestunud –, kuid vadjalastest lõuna poole elasid sugulashõimud, keda tinglikult nimetatakse tsuudideks.² Idas ulatusid isurite alad esialgu Nazija jõeni. Nende läänepiir võis kulgeda seni kirjeldatust tunduvalt lääne pool. Tänapäevaks on isuri keele Põhja-Ingeri (juba 19. sajandil), Oredeži ja vist ka Heva murre välja surnud.

Karjalased, kelle arv on läänemeresoome väikerahvastest tänapäevalgi suurim, olevat esialgu asustanud Karjala maakitsuse ja osa Kagu-Soomest. Nende asuala on ajapikku hoopis laienenud – seda vepslaste arvel – ja tänaseks osaliselt teisaldunud. Karjalasi leidub peale Karjala ka Tveri (nn Tveri karjalased), Leningradi (Tihvini karjalased) ja Novgorodi oblastis (Valdai karjalased; praeguseks hääbunud) ning Siberis, Soomes jm. 19. sajandist alates on tunduvalt ahenenud vepslaste asuala piirid, eriti selle

---

¹ Kirjutises on kasutatud peale muude allikate ka Kolga jt 1993, PFNR 2003, Kurs 1998 ning KKKR 1998 andmeid ilma konkreetsete leheküljeviideteta.

² Vadjalaste lõunapiir arvatakse olevat 19. sajandi alguses kulgenud lõuna pool Oudovat. Oletuse aluseks on Chr. H. J. Schlegeli poolt sealkandis mainitud läänemeresoomlased. Tegelikult pole sugugi kindel, et need olid vadjalased (Ernits 2005: 83).

ida- ja lõunaosas. Osa idapoolseid läänemeresoome hõime, nagu nn Zavolotšje tšuudid, on venestunud juba enne keeleainestiku talletamist. Seepärast pole nende kohta usaldusväärset teavet.

Viimase kolmveerand sajandi vältel on Venemaa läänemeresoomlaste arv järsult vähenenud (tabel 1). Näiteks Karjala Vabariigis on karjalaste iga-aastane vähenemine viimase tosina aasta jooksul neljakordistunud (Markianova 2005: 66).³ Vepslaste arv on kahanenud eriti väljaspool Karjalat (Strogalštšikova 2005: 230 jj). 2002. aasta rahvaloendus ei andnud vadja keele kõnelejatest tõepärast arvu (vadjalasi registreeriti 72; 1926. aastal 705). Andmed teiste läänemeresoome väikekeelte kohta on hinnangulised. Kõnelejaid arvatakse käesoleval ajal leiduvat järgmiselt: võru keelele üle 40 000, setu keelele 6000–8000, meä keelele 35 000–60 000 ja kveeni keelele 12 000; liivi kõnelejate arv on jäänud üsna pisukeseks (10–20 ringis; Sulkala 2001: 105 mitme kirjandusallika põhjal).⁴

Keel	1926 arv	1959 arv	%	1989 Arv	%	2002 arv	%
Isuri	26 000	1 100	35	820	37	u 400	100
Karjala	248 000	167 000	71	131 000	52	93 000	57
Vepsa	33 000	16 000	46	12 500	68	8 000	72

Tabel 1. Kõnelejate arv ja emakeele protsent Venemaa läänemeresoome väikerahvastel üleriigiliste rahvaloenduste andmeil

3. Hääbumise põhjused

Erinevaid tegureid, mille toimel mingi keele kõnelejate arv muutub, saab jagada vaimseteks ja füüsilisteks. Läänemeresoomlaste hääbumist pole mõjutanud üks või kaks tegurit, vaid mitmete üksteisega seostunud põhjuste kompleks. Käesolevas töös esitatud liigitus pole kahtlemata ainus võimalik.

³ Ruumi puudusel on käesolevas kirjutises jäänud karjala keeled (aunuse, lüüdi jt) eristamata.

⁴ Saami keeli ei ole siinkirjutaja käsitletud, sest need ei kuulu läänemeresoome keelte hulka.

3.1. Poliitilised põhjused

Läänemeresoome väikerahvastel puudub riikluse traditsioon. Väikekeelte kõnelejate arvu on nii vaimselt kui ka füüsiliselt mõjutanud valitseva riigi poliitika, mida kaua aega on iseloomustanud põhimõte “Üks riik, üks rahvus, üks keel!” Olgu see siis vallutus-, koloniaal-, majandus-, rahvus-, keele- või muu poliitika, mis kõik suunavad ühel või teisel määral keele arengut. Seepärast on poliitilisi tegureid eraldi küllaltki raske esile tuua. Nimetagem siinkohal panslavistlikku venestamispoliitikat Venemaal, liivlaste lätistamise poliitikat ennesõjaaegses Lätis, lõunaestlaste põhjaestistamise poliitikat (“võitlus ühise kirjakeele eest”), karjalaste soomestamise poliitikat Karjalas ja Soomes, kveenide norrastamise poliitikat Norras jne. Ere näide keelepoliitikast on soome keele kunstlik juurutamine Karjalas, mille tulemusel 1933. aastal valdas seal soome kirjakeelt 26%, samaaegselt nii vene kui ka soome kirjakeelt 23% ja vene kirjakeelt 51% karjalastest (PFNR 2003: 200). Iseloomulikud on ka Norra vähemuspoliitika sammud, mille tagajärjel kaotati kveenide alal soomekeelsed koolid ning maaomandiõigus seostati norralaseks olemise ja norra keele oskusega.

Läänemeresoomlaste arvu on vähendanud ka vallutus- või rahvuspoliitikaga liitunud küüditamised (sundmigratsioonid; vt 3.6). Eriti rängasti mõjus läänemeresoome rahvastele Nõukogude Liidu repressiivpoliitika Stalini valitsemise ajal. Seda iseloomustasid massilised repressioonid, terror, võitlus “rahvavaenlastega ja ebausaldusväärsete rahvusvähemustega”. Traagiliseks kujunes Ingerimaa rahvaste saatus Teise maailmasõja perioodil (Musaev 2004; vt ka 3.6). Nõukogude Liidu venestuspoliitika elluviimisel rakendati mitmesuguseid võtteid. Näiteks suur osa läänemeresoomlasi (vähemalt 4000 vepslast jne) märgiti Venemaal alates 1970. aastate rahvaloendustest, samuti ka isikupassides kohustuslikus korras venelasteks, liivlased Lätis aga lätlasteks. Lühikest aega eksisteerinud vepsa rahvusrajoonid ja -külanõukogud likvideeriti. Seetõttu polnud külas tööd, kauplusi, arstiabi, teid jne. 1950.–1960. aastatel tunnistati valitsenud poliitilise suuna mõjul Vologda oblastis põlised vepsa külad tuhandete inimestega perspektiivituks ja likvideeriti. Inimesed olid sunnitud mujale asuma. Ka riigipiirid eraldavad vägivaldselt rahvaid, seda näiteks setude puhul. Seevastu tornioorglased kujunesid Rootsi-Soome piiri muutmisel 19. sajandi alguses omaette etnoseks.

3.2. Sõjalised põhjused

Ühiskonna areng viis armutute vallutussõdadeni, mille käigus mobiliseeriti rohkesti kohalikku elanikkonda (vadjalased, karjalased jt) okupatsioonivägedesse, neid sai seal surma ja võeti vangi. Peale selle võeti vallutatavatel aladel saagiks või hävitati veiseid, hobuseid ja vilja. Tagajärjeks olid nälja-aastad. Inimesed pagenesid mujale. Majandus laostus. Hõimudentiteet nõrgenes. Liivlased alistati ristisõdadega 1206. aastal, lõunaeestlased 1224. aastal.

Muinasaja lõpul läksid idapoolsed läänemeresoome rahvad vene võimu alla, kuid Ingerimaa vastu oli strateegiline huvi ka sakslastel ja rootslastel. Vene-Rootsi vahelised sõjad 14.–17. sajandil mõjusid hukutavalt karjalastele, kelle alad tükeldas riigipiir kaheks. Läänemeresoome aladele rajati keskajal rohkesti kindlusi (Narva, Kabrio, Viiburi jt), mille ümber tekkisid riigikeelsed asulad. Läänemeresoomlaste aladele korraldati karistusretki.

Ingerimaa on ajaloo vältel sageli olnud sõdade tallermaaks. Tugeva hoobi andsid läänemeresoome väikerahvastele ja -keeltele Teise maailmasõja aegsed sündmused. Külad põletati maha. Vadjalased ja teised läänemeresoomlased viidi Soome ja Saksamaale. Sõja lõppedes saadeti nad tagasi Ingerimaale, kuid küüditati sealt peagi Siberisse, Kasahstani, Jaroslavl'i oblastisse ja mujale; osa hukkus, osa ei naasnud enam iial kodupaika. Laastavalt mõjus Teine maailmasõda ka teistele väikeläänemeresoomlastele, nt liivlastele. Kuramaal peeti ägedaid lahinguid. Elanikkond sundvakueeriti sealt nii Esimese kui ka Teise maailmasõja päevil. 1955. aastal suleti Liivi rand, inimesed olid sunnitud kolima mujale ja külade vahele rajati sõjaväebaasid. Teise maailmasõja käigus muutusid intensiivsete lahingute paigaks ka Djorža karjalaste alad. Riigikeelses armees teenimine on kõikjal osutunud väikerahvaste intensiivseks assimileerijaks.

3.3. Majanduslikud põhjused

Teatavasti on keele ellujäämiseks suuremad šansid traditsioonilise majandustüübi säilimisel. Läänemeresoome rahvaste peamiseks elatusallikaks oli sajandite vältel põllumajandus, mis hoidis rahva paiksena. 19. sajandi lõpul elatus enamik (92%) karjalastest ja vepslastest veel põllumajandusest, ent eestlastel oli selle osatähtsus kahanenud juba 68,3%ni (Jääts 2005: 162).

Seoses kapitalismi arenguga algas üha hoogustuv industrialiseerumine ja urbaniseerumine. Seepärast oli näiteks 19. sajandi lõpul 13,5% eestlaste sissetulekuallikaks saanud tööstus, kuid idapoolsed läänemeresoomlased elatusid peamiselt veel põllumajandussaadustest. Alles Nõukogude Liidu perioodil hoogu võtnud industrialiseerimine ning kolhooside ja sovhooside rajamine võõrandas talupojad lõplikult traditsioonilisest elatusviisist.

Väikerahvaste ja -keelte püsimisele on negatiivselt mõjunud linnad – halduse, usu, käsitöö/tööstuse ja kaubanduse keskused. 1201. aastal rajati liivlaste maadele Riia, 1703. aastal Ingerimaale keset läänemeresoome alasid Peterburi ja samal aastal Karjalasse Petroskoi. Linnades vajati töölisi, teenijaid, ametnikke jm. Talupojad tõid oma kaupa linna ja ostsid sealt kodus vajalikku. Ent linnad olid tõhusad assimilatsioonikatlad, sest eri rahvaste vaheliseks suhtlemiskeeleks sai tavaliselt domineeriva rahva keel. Iseäranis pärisorjusest vabanemise (1861) järel läks üha rohkem läänemeresoomlasi, venelasi jt rahvaste esindajaid elama linnadesse ja tööstusasulatesse, kus tekkis sel moel palju eeldusi segaabeludeks. Eesti entsüklopeedia andmeil kasvas aastatel 1863–1914 Venemaa linnade rahvastik neljakordseks. Nõukogude perioodil industrialiseerimine ja linnastumine üha intensiivistusid. Venestuspoliitika täideviimiseks suunati massiliselt venelasi, valgevenelasi, ukrainlasi jt Karjalasse, eriti selle idaosa metsatööstustesse, samuti ka Ingerimaale.

3.4. Looduslikud põhjused

Mitmesugused loodusnähud on mõjutanud väikerahvaste saatust. Ebasoodsad ilmastikuolud on põhjustanud kestvaid nälja-aastaid ja suurt inimeste suremust. Mõju on avaldanud ka elukeskkonna tunduv halvenemine; näiteks on seda põhjustanud metsaröövraied vepslaste asualadel Ojati jõgikonnas (Kolga jt 1993: 349). Teisalt võivad looduslikud tingimused, näiteks eraldatus ulatuslike metsa ja soode võõndiga pikendada väikerahva ja selle emakeele säilimist (näiteks mõnevõrra liivlastel).

3.5. Demograafilised põhjused

Läänemeresoome keelte arengut pole soodustanud kõnelejate suhteliselt väike arv juba kaugemas minevikus. Sündimus, suremus ja abiellumus sõltuvad eelkõige majanduslikest ja poliitilistest põhjustest, sh suurel määral

sõdadest (eriti 13. ja 16. sajandi sõjad, Põhjasõda, Teine maailmasõda). Iseäranis abielud samausulise võõra rahvaga põhjustasid läänemeresoome väikerahvaste ning seega ka läänemeresoome keelte kõnelejade tunduvalt vähenemist.

Viimase aja demograafilised protsessid näitavad tendentsi väikeläänemeresoomlaste kahjaks. Pärast Teist maailmasõda tekkis sooline disproportsioon 1950. aastatel tugevamini linnas, ent 1980. aastate lõpus ka maapiirkondades. Tänapäeva 1–2 lapsega perekond ei taga etnose ellujäämist. Vähe on noori inimesi. Väikeläänemeresoomlastest elanikkond (kuid mitte ainult) vananeb.

3.6. Migratsioonid

Migratsioonid on oluliselt vähendanud läänemeresoome keeli kõnelejade arvu. See on toimunud eri aegadel sõdade, majanduslanguste, industrialiseerumise, urbaniseerumise jt tegurite tagajärjel. Konkreetsemaid näiteid võib tuua rahvastiku segunemisest juba 16.–17. sajandi vallutussõdade käigus Lõuna-Eestis maarevisjonide andmeil (vt näiteks Liivimaa 1941).

Elanikkonna geograafilise ja sotsiaalse mobiilsuse plahvatuslik kasv ilmnas 19. sajandi teisel poolel pärisorjuse kaotamise järel, samuti ka toonases Nõukogude Liidus pärast Teist maailmasõda. Käsitleme kõigepealt väljarännet, mis ühelt poolt nõrgestab paigale jäävat populatsiooni, teisalt on aga teada, et väljarändajate kolooniad võõra rahva keskel hääbuvad paratamatult kiiremini. Migrantidel on enamasti vajalik piirkonnas domineeriva keele või riigikeele küllaldane oskus.

Lõunaestlaste arv vähenes nende väljarändamisega Vene impeeriumi laiadele väljadele. Sellest annavad tunnistust rohked praegused ja kunagised külad nii vahetult Peipsi taga kui ka kaugel Siberis. Migratsiooni tagajärjel tekkis uurijate arvates praeguseks hääbunud Kraasna maarahvas Pihkva oblastis ja Lutsi maarahvas Ida-Lätis.

Sundmigratsioonid on teada juba keskajast. Kõige kurioossemaks näiteks on vadjalaste sundmigratsioon 15. sajandil Lõuna-Lätisse. Selle käigus ajasid 1445. aasta paiku saksa ristirüütlid rohkesti vadjalasi Lääne-Vadjust Bauska kindlust ehitama. Hiljem hakati neid kutsuma kreeviniteks. Aastail 1484 ja 1488 küüditati hulk vadjalasi Ingerimaalt Venemaa sisekubermangudesse ja toodi sinna asemele koloniste. Palju vadjalasi ja isureid põgenes Rootsi võimu alt vägisi luteristamise pärast aastatel 1656–1658 Venemaale, kus nad suhteliselt kiiremini hääbusid. Seetõttu kaotas

Jamburgi lään 60% ning Kabrio ja Ivangorodi lään 12% oma elanikkonnast (Saloheimo 1991: 76). Samadel põhjustel rändas juba 16. sajandi lõpul, kuid massiliselt 17. sajandi esimesel poolel pärast Stolbovo rahu sõlmimist Karjalast Tihvini, Valdai, Tveri, Arhangelski aladele jm kümneid tuhandeid karjalasi.

Tunduval määral rännati Ingerimaalt välja ka Põhjasõja järel. Külades elati suurte peredena, kuid mulla viljakus oli madal, see ei võimaldanud peresid korralikult toita. Seetõttu olid paljud vadjalased ja isurid sunnitud lahkuma kodupaigast: maal hakati sulaseks, piigaks, karjaseks; linnades (Narva ja Peterburi) aga tehasetööliseks, voorimeheks jne. Eriti noored olid varmad seda tegema. Võõrsil elati aastaid. Vene keelest sai kodukeel. Väinö Salminen (1907: 20) teatel olevat 1906. aastal suundunud Jõgõperäst, kus elas nii vadjalasi kui ka isureid, 30 peret (150 inimest) Omski kubermangu; veidi varem aga paarsada inimest Amuuri äärde.

Traagiliselt mõjusid Venemaa väikerahvastele kollektiviseerimisega seotud küüditamised alates 1930. aastatest. Juba alates 1928. aastast siirdus lõunavepslasi kolhooside loomise kartuses Siberisse Kemerovo oblastisse (85 perekonda) (Kolga jt 1993: 348, 349). Ingerimaa tühjendamise Teise maailmasõja päevil oli juba eespool juttu (vt 3.1). Ligi pool liivi rahvast (1000 inimest) oli sunnitud Teise maailmasõja ajal migreerima Rootsi, kus nad enamuses lätistusid (Vääri 2005: 120). Kodumaale jäänud liivlased sattusid keelutsooni, kalapüügiks mere sulgemise tõttu pidid noored kodudest lahkuma ja sattusid linnades lätlaste ja venelaste keskkonda.

Sõjajärgsel perioodil toimus Nõukogude Liidus talurahva massiline migratsioon linnadesse ja suurematesse asulatesse. Vologda oblasti vepslased olid toonase poliitika ohvritena sunnitud oma kodud maha jätma ja asuma Äänisjärve-äärsetesse küladesse ja piirkonna linnadesse. Peamiselt väljarännete tõttu vähenes aastail 1945–1999 setude arv Petseri rajoonis (Alekssev, Manakov 2005: 41).

Negatiivselt on mõjunud venelaste ja teiste rahvaste infiltratsioon läänemeresoome väikerahvaste hulka. Rootsi ajal 16. sajandil soodustati Ingerimaale tühjaks jäänud aladele asuma rohkesti rahvast Kagu-Soomest. Hiljem said need inimesed tuntuks ingerisoomlastena. Venemaa vallutuspoliitika tõi Ingerimaale peamiselt venelasi, kuid ka tatarlasi jt. Peeter I ukaasid aastatest 1712 ja 1726 kiirendasid Ingerimaale teiste Venemaa rahvaste immigratsiooni. Näiteks 1732. aastal moodustasid siirdlased Jamburgi ja Koporje lääni rahvast juba veerandi. Sarnased poliitilised, majanduslikud jm tingimused soodustasid immigrantide sulandumist põliselanikesse. Soome karjalastega asustatud aladel suurenes 19. sajandil

soomlaste immigratsioon. Lõunaeeesti alad on aegade vältel suures osas täitunud põhjaeestlastega, kveenide alad norrallastega.

Nõukogude võimu ajal, eriti pärast Teist maailmasõda asustati sõjas kannatanud Ingerimaa tühjaks jäänud külad venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste jt rahvustega. Leningradi jt linnade elanikud ostsid 1960. aastatest alates tühjaks jäänud talud suvilateks. Vene keel muutus külates üha domineerivamaks.

3.7. Keelelised põhjused

Keeleline lähedus on kiirendanud läänemeresoome väikekeelte hääbumist. Nimetame siinkohal ulatuslikke kontakte lõuna- ja põhjaeesti, vadja ja isuri, vadja ja põhjaeesti, vepsa ja karjala ning soome ja karjala keele vahel. Näiteks on vadja keele Jõgõperä murre ja isuri keele Alamlauga murre konvergenselt lähenenud. Tegu on tõenäoliselt protsessidega, mille käigus Lauga jõe äärsete ja Soikkola poolsaare vadjalaste keel isuristus, kusjuures Soikkola poolsaarel on vadja substraat tunduvalt väiksem. Vadja ja isuri keelt on mõjutanud ka ingerisoomse murded. Idapoolsetele läänemeresoome keeltele, samuti ka kveeni keelele on mõnesugust mõju avaldanud saamid.

Suur osa Karjala territooriumil elanud vepsulasi siirdus muiste karjala keelele. Hõimukeskusele Korelale kaugemal paiknevad lüüdi hõimud säilitasid substraadina tugeva vepsa mõju, mistõttu lüüdi keelt on tänapäevalgi viimasest raske eristada. Hõimukeskusele lähemal asunud livvi ehk aunuse hõimude keeles on substraatseid vepsisme tunduvalt vähem (PFNR 2003: 187, 341). Ent karjala murrete tekke kohta leidub ka teisi seletuskatseid (Jaan Õispuu suulisel teatel 21.10.2005).

3.8. Kultuurilised põhjused

Läänemeresoome väikerahvastele on naaberkultuurid avaldanud pidevalt tugevat mõju juba esiajast alates. Neil polnud omariiklust, seepärast on nad kestvalt olnud võõra riigi koosseisus. Läänemeresoomlastel ei saanud tekkida oma kõrgkultuuri. 19. sajandi teisel poolel paranesid tunduvalt haridusolud, levis kirjaoskus, arenes trükisõna, kuid need ei mõjunud positiivselt väikerahvastele, vaid vastupidi. Õppetöö toimus (või toimub) suurema rahva keeles (vastavalt kas läti, eesti, vene, soome, rootsi või norra

keeles). Omakeelne kirjasõna jäi väheseks või puudus täielikult. Selle üllitamine on puhuti olnud isegi keelu all. Seetõttu ei tekkinud omakeelset terminoloogiat, mis omakorda raskendas kirjasõna teket. Omakultuuri viljelemine oli näiteks liivlastel keelatud isegi 1970. aastate alguseni. Väike rahvaarv, laialdane kirjaoskamatus, mis lähtus õigeusu ideoloogiast, võimas riiklik surve jm ei võimaldanud Venemaa väikerahvastel rahvuslikku ärkamist, nagu see tekkis 19. sajandil eestlastel ja liivlastel. Ajapikku on oma traditsiooniline (põllumajandus)kultuur hääbunud. Mitteomakeelne kool, kirjandus ja raadio, käesoleval ajal ka televisioon aina kiirendavad assimileerumist.

3.9. Religioossed põhjused

Läänemeresoomlased sunniti vägivald, massilise ristimise ning hiite ja ohvripaikade hävitamisega loodususundist loobuma. Liivlased ja lõuna-eestlased (v.a setud) pidid vastu võtma katoliku usu, mis asendus hiljem luteri usuga; teised väikesed läänemeresoome rahvad ristiti aga kreeka õigeusku. Läänemeresoome aladele rajati rohkesti kirikuid ja kloostreid. Ka need olid venestuskolded.

Stolbovo rahulepingu (1618) järel hakati Ingerimaa ja Karjala rahvaid pöörama luteri usku, mis koos raskete majandusoludega põhjustas nende massilise rändamise väljaspoole kodumaad (lähemalt vt Lotman 2005). Pikkamööda asendus Venemaa väikerahvastel hõimuidentiteet õigeusuidentiteediga, mistõttu hakati end mitme teguri koosmõjul samastama venelastega.

3.10. Psühholoogilised põhjused

Väga oluline on keele säilimisel emakeele küllaldane prestiiž. Sel juhul kandub majandus- ja ühiskondlikku edu tagav keel vanematelt lastele edasi, kuid enamik läänemeresoome väikekeeli pole paraku prestiižsed. Seda on kutsunud esile emakeele kõlbmatus ametiasutustes ja kirikus, väikese rahva ja keele halvaks panu, kirjakeele puudumine, riigikeele ja võõra kultuuri kõrgemaks hindamine ning muud tegurid. Emakeelt hakati häbenema, isegi inetuks ja primitiivseks pidama, lausa põlgama, mistõttu siirduti võõrale keelele.

4. Kokkuvõtteks

Kaua aega valitses arheoloogias migratsiooniteooria, mille kohaselt rahvad ja keeled tekivad ja muutuvad ainult rändamise tagajärjel. Keeleteaduses seostati seda keelte hargnemisega. Vene erialakirjanduses püsivad nimetatud seisukohad paraku tänini (nn migratsioonism, näiteks Kočkurkina 2004). Mujal toetatakse käesoleval ajal ka järjepidevusteooriale, mille järgi hõimud on oma koha päikese alla võtnud peatselt pärast jääaega. Keeled on vahetunud aga prestiižse keele *lingua franca*'ks võtmise ja sellena kasutamise tagajärjel. Nii pole arheoloogilistel andmetel ka Ingerimaal toimunud massilist venelaste sisserännet, vaid Novgorodimaa läänemeresoome hõimud on ajapikku läinud üle vene keelele (Ligi 1993: 108–111). Ent siiski oleks ühekülgne täiesti eitada ka rändeid (vrd 3.6). Seepärast tuleks keelte ajaloos jätkuvalt eeldada nii nende diferentseerumist kui ka integreerumist.

Kokkuvõtteks nendime, et väikeste läänemeresoome keelte tulevikuväljavaated on üsna kehvad, kuigi 1980. aastate lõpust alates on etnofuturistlikud liikumised avaldanud positiivset mõju läänemeresoomlaste eneseteadvusele ja prestiižile, kutsudes esile peaaegu kõigi läänemeresoome kirjakeelte (v.a isuri) ja kirjanduste arengu (vt Ernits 2006; Sallamaa 2005).

Kirjandus

- Alekseev, Manakov 2005** = Алексеев, Ю. В., Манаков, А. Г. *Народ сему: Между Россией и Эстонией*. (Евровосток). Москва: Европа.
- Ernits, Enn 2005**: Vadja keele varasemast murdeliigendusest ja hilisemast hääbumisest. – *Piirikultuuriq ja -keeleg*. Võro Instituudi toimendusõq 17. Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro: Võro Instituuf, 76–90, 183–184.
- Ernits, Enn 2006**: Vadja liikumisest ja kirjakeelest. – *Keel ja Kirjandus*, 1, 83–85.
- Jääts, Indrek 2005**: *Etnilised protsessid Vene impeeriumi siseperifeerias 1801–1904: Komi rahvusluse sünd*. (Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 2). Tartu.
- KKKR 1998** = *Kaheksa keelt, kaheksa rahvast*. 1998. Koostanud Jaan Õispuu, toimetanud Marje Joalaid. Tallinn: TPÜ kirjastus.

- Koçkurkina 2004 = Кочкуркина, С. И. 2004:** *Народы Карелии: История и культура*. Петрозаводск: Карелия.
- Kolga jt 1993 = Kolga, Margus, Igor Tõnurist, Lembit Vaba, Jüri Viikberg 1993:** *Vene impeeriumi rahvaste punane raamat*. Tallinn: Nyman&NymanLNT.
- Kurs, Ott 1998:** *Etnilisi vähemusi ajas ja ruumis 1*. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad 6. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Ligi, Priit 1993:** Vadjapärased kalmed Kirde-Eestis (9.–16. sajand). – *Muinasaja teadus 2: Vadjapärased kalmed Eestis 9.–16. sajandil*. Töid arheoloogia alalt 1. Toimetanud Valter Lang. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- Liivimaa 1941 = Liivimaa 1638. a. maarevisjon: Eesti asustusala 1: Kaguosa**. 1941. ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakonna toimetused 1(7). Tartu.
- Lotman, Piret 2005:** Ideaalid ja tegelikkus. Õigeusklike konverteerimine Ingerimaal Heinrich Stahli superintendantuuri ajal usulisest aspektist vaadatuna. – *Narva Muuseumi toimetised 4*. Narva, 65–75.
- Markianova, Ljudmila 2005:** Karjalan kieli rajantakaisessa Karjalassa. – *Sukukansaohjelman arki: Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä: Studia Fenno-Ugrica 21.9.–16.11.2004*. Castrenianumin toimitteita 64. Toimittanut Paula Kokkonen. Helsinki, 59–66.
- Musaev 2004 = Мусаев, В. И. 2004:** *Политическая история Ингерманландии в конце XIX–XX века*. Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург: Нестор-Истории.
- Mägi, Marika 2005:** On the mutual relations between late prehistoric Saaremaa and the Livs. – *Rituals and Relations: Studies on the Society and Material Culture of the Baltic Finns*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora 336. Edited by Sary Mäntylä. Helsinki.
- PFNR 2003 = Прибалтийско-финские народы России**. 2003. Народы и культуры. Ответственные редакторы Е. И. Клементьев, Н. В. Шлыгина. Москва: Наука.
- Sallamaa, Kari 2005:** Etnofuturismi ja suomalais-ugrilaiset kirjallisuudet. – *Sukukansaohjelman arki: Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä: Studia Fenno-Ugrica 21.9.–16.11.2004*. Castrenianumin toimitteita 64. Toimittanut Paula Kokkonen. Helsinki, 159–173.
- Salminen, Väinö 1907:** Vätjalaisia Aasiaan. – *Virittäjä*, 1, 20.

- Saloheimo 1991:** Inkerinmaan asutus ja väestö 1618–1700. – *Inkeri: Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 547. Helsinki, 67–82.
- Strogaļšņikova, Zinaida 2005:** Päätyykö vepsäläisten historiallinen taival? – *Vepsä: Maa, kansa, kulttuuri*. Toimittanut Lassi Saressalo. Tampere, Helsinki: Tampereen museot, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sulkala, Helena 2001:** Läänemeresoome väikesed kirjakeeled. – *Läänemeresoome ühendusteel*. Võro Instituudi toimõndusõq 11. Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro: Võro Instituut, 104–111, 129–131.
- Vääri, Eduard 2005:** Liivi kiri ja kirjakeel. – *Raamat on...4: Eesti bibliofiilia ja raamatuloo almanahh*. Koostaja Eerik Teder. Tallinn, 111–126.

Enn Ernits: Kontaktõst keelevaihtusõni õdagumeresoomõ väikorahvil

Artikli päärasõhus om naidõ mõotajidõ pääl, mink peräst om õdagumeresoomõ kiili (liivi, lõunaesti, meä, kveeni, vaða, isuri, vepsä ni kaðala keele) kõnõlõjit veidembäs jäänüq. Vällä ommaq tuuduq poliitilidsõq, sõalidsõq, majanduslidsõq, luuduslidsõq, demograafilidsõq, elopaiga vaihtusõga kõüdedüq, keelelidseq, kultuurilidsõq, usolidsõq ni psükoloogilidsõq süüq. Kaias ka õdagumeresoomõ keelepiire aoluku. Väikuidõ õdagumeresoomõ kiili tulõviguluutus om kehvälik, huulmaldaq tuust, et 1980. aastidõ lõpust om etnofuturistlidsõl liikmisõl olnuq positiivnõ mõjo inemiisi hindätiidmisele ja tähtsäspidämisele. Taa om ka avitanuq kõiki väikuidõ õdagumeresoomõ kiili (päält isuri) kiräkeele ni kirändüse luumise ni edendämise man.

KEELTE KÕRVUTAMISEST EESTI-VENE KAKSKEELSUSE KUJUNDAMISEL*

PILLE ESLON

1. Probleemist

Mitmekeelsus on tänapäeva multikultuurse maailma tavanähtus: väljaõppinud spetsialist valdab peale emakeele vähemalt kahte-kolme võõrkeelt. Ühe riigi rahvusvähemuste puhul lisandub ka küsimus riigikeele omandamisest ning emakeele säilitamisest. Eesti oludes tähendab see vajadust õpetada põhiliselt vene keelt kõnelevatele muulastele selgeks riigikeel.

Vaatamata keelekeskkonna ja sotsiaalmajanduslike eelduste olemasolule, tuleb meil aga jätkuvalt pöörata tähelepanu niisugustele asjadele nagu positiivse õpimotivatsiooni kujundamine, suhtlus- ja õpetamisstrateegiad, keelepoliitika küsimused jms, eriti eesti keele õppe pedagoogilistele, metoodilistele ja lingvistilistele probleemidele. On ju eesti keelt teise keele või võõrkeelena õpetatud alles viimasel aastakümnel; see on suhteliselt lühike aeg, et välja töötada oma üldtunnustatud võõrkeele õpetamise teooria ning sellel põhinev rakendus õppekomplektide ning võõrkeele õppe didaktika näol.

Küsimuse aktuaalsust suurendab ka tõsiasi, et eesti-vene kakskeelsuse kujundamine on varasemate aastatega võrreldes teinud vähikäigu (erinevatele põhjustele on korduvalt juhtinud tähelepanu Silvi Vare (2003; 2004) oma vastavates uurimustes ning esinemistes). Et püüda ennetada “asendava kakskeelsuse” (Landry, Allard, Henry 1996; vt ka Ehala artikkel käesolevas kogumikus) teket, tuleb teha rõhuasetus just õppeaine sisule ning selle õpetamise didaktikale.

On selge, et vene kool vajab ühtse kontseptsiooni alusel koostatud eesti keele õppe komplekte, et vene koolis ei saa eesti keelt õpetada sama malli järgi kui emakeelt (K1) õppivatele inimestele. On olemas erinevaid arusaamu, suundi ja analüüsimumudeleid, Phare abirahadega on eesti keele

---

* Käesolev artikkel on kirjutatud sihtfinantseeritava teadusteema 0132493s03 “Eesti keelekeskkonna arengu analüüs, modelleerimine ja juhtimine” ja ETF grandid nr. 6151 “Koodivahetuse, eesti vahekeele ja lastekeele andmekorpuse koostamine ja üldkirjeldus” raames.

õpetajad läbinud kursuseid, on koostatud rida õpikuid, õppematerjale, läbi viidud seisundiuringuid jms, kuid endiselt on aktuaalne küsimus, missuguseid grammatikaid ning meetodeid peaks kasutama, et teise keele (K2) omandamine oleks tõhusam. Sobivate grammatikate, neil põhinevate õpikute ning muude õppematerjalide koostamine on töömahukas ettevõtmine, mis nõuab lähtumist teatud kindlast keeleteoriast. Vajalik on haridus- ja teadussüsteemi tugi.

2. Vead – kõrvutava grammatika proovikivi

Võõrkeele õpetamise praktikas on erinevatel aegadel olnud esindatud erinevad suunad (vt Richards, Rogers 2003), kuid “aurukatel, mille ümber tants käib”, on ikkagi keelesüsteem ning selle funktsioneerimise iseärasused suhtlussituatsioonides.

Tavaliselt juhindutakse võõrkeele õppeks vajaliku mudeli väljatöötamisel K1 ja K2 kontrastiivanalüüsist, võttes abiks veaanalüüsi andmed. Tulemusena konstateeritakse, et keelekompetentsi ja kakskeelsuse kujundamise raskused on põhjendatavad K1 interfereeriva mõjuga. Samas aga leiavad just praktikud, kes tegelevad veaanalüüsi ja pedagoogilise tegevusega, et keeltevahelised erinevused ja interferentsist johtuvad vead õppija vahekeeles ei ole omavahel seotud üksüheselt kui põhjus ja tagajärg (nt Rein 1983, Tönshoff 1995). Seoses sellega on hakatud rääkima õppija vahekeelest kui seostest, mida ta ise enda jaoks emakeele ja võõrkeele vahel loob (Selinker 1969, 1972, Corder 1981 jt), kui sihtkeele variandist (Tönshoff 1995: 5), mille loomisel toimivad omavahel vähemalt viis psühholingvistilist protsessi: 1) ülekanne K1 või K3, K4 jne põhjal; 2) ülekanne, mille õppija teeb õpetamise alusel; 3) õpistrateegiatest tulenev vigane keelekasutus; 4) suhtlusstrateegiatest lähtuv kõrvalekalle normist; 5) üldistamine ning reegli kasutamine selleks sobimatus kontekstis. Vahekeel on dünaamiline, tal puudub stabiilsus. Vahekeele areng on järkjärguline lähenemine sihtkeele normipärasele kasutusele suhtluses. Seda protsessi on nimetatud ka “vahekeele kontiinumiks”. Võib ka kujuneda olukord, kus vahekeel edasi ei arene; ilmnevad fossiliseerumise (vea kinnistumise) nähud, mil teatud suhtlussituatsioonides läheb õppija tagasi vahekeele eelnevate etappide juurde ning hakkab tegema vigu, mida ta varem ei teinud (Tönshoff 1995 : 6).

Võtame katke vene keelt emakeelena kõneleva inimese kirjast oma eestlasest tuttavale: *Tere, Anne! Ma sain sinu kirja kätte. Äitah, Sulle kirja*

eest! Selle näite puhul saab norida isikuliste asesõnade kasutamise osas ja öelda, et eestlane kirjutanuks pigem *Tere, Anne! Sain Su kirja kätte. Aitäh!* Kõigepealt pole vaja rõhutada mina-alget ning asesõna pikale vormile eelistatakse lühivormi. Vene inimese eesti keele kasutust võib pidada eksimuseks keelepragmatika, keeleetiketi nõuete vastu – adressaadi poole pöördudes on viisakas kasutada suurt algusähte (*Su*), asesõna lühivormi – sest puudub vajadus adressaadi eriliseks väljatoomiseks (*Sina*) – ning jätta rõhutamata iseennast (*mina – ma*). Kontrastiivgrammatika peaks seda aga grammatikaveaks, mis on tekkinud emakeele interfereerival mõjul, kuna vene isikulistel asesõnadatel puudub pikk ja lühivorm ning keelele on omane minakesksus (*Здравствуй, Анне! Я получила твоё письмо*).

Teine osa toodud kirjakatke keeliselisest ebakorrektsusest on seotud sõnaga *aitah*. Tavapäraselt peetakse niisuguseid vigu pikemalt arutamata eksimuseks õigekirja vastu või lihtsalt apsuks, mis võib olla tekkinud näiteks tähelepanematusel. Kui aga mõtlema hakata, siis võib siin näha tüüpilist õppija keelekasutuse näidet, mis tekib suulise suhtluse alusel. Kirjutaja teab, et eesti õigekiri tugineb foneetilisele printsiibile, kannab selle teadmise mehhaaniliselt üle ja kirjutabki nii, nagu talle eesti kõnekeelt imiteerides on meelde jäänud ja nagu ta ise ka hääldab. Õppija vahekeeles on toimunud analoogiapõhine ülekanne.

Meie ees on kaks erinevat vea interpretatsiooni liiki. Üks lähenemine on funktsionaalne (vt pragmatikaviga ja vahekeele valeanaloogia põhjal tekkinud lihtsustamine), teine keelesüsteemide võrdlemisest lähtuv (grammatikaviga ja eksimus õigekirja vastu). Kui õpetada esimese juhise alusel, siis tegeldakse kommunikatiivse kompetentsi kujundamisega, arusaama tekkimisega keeleetiketi erinevustest ning korrektselt hääldusest K1s ja K2s; kui õpetada teise juhise järgi, siis keskendub tähelepanu vormierinevustel K1 ja K2 süsteemide vahel ning õigekirjal. Õhku jääb küsimus, kumba lingvistilist alust saab pidada võõrkeele omandamisel ja aktiivse kakskeelsuse kujundamisel optimaalseks.

Kuna keelilise suhtluse aluseks on kodeerimis- ja dekodeerimisprotsessid, siis on võõrkeele õppes loomulik tugineda funktsionaalsele keelekirjeldusele. See on sobiv ka kakskeelsuse eduka kujundamise eesmärgil, kuna kakskeelne on see inimene, kes suudab erinevates suhtlussituatsioonides vabalt lülituda ühelt keelesüsteemilt teisele. Olemuselt on see tõlketegevus avaramas mõttes, mis seisneb seoste loomises K1 ja K2 funktsionaalse mudeli vahel.

Kui aga võõrkeele õppes tugineda K1 ja K2 loogilis-grammatiliste süsteemide võrdlusele, siis jääb kõrvale kakskeelsuse arendamise olulisim ja sisuline külg – seoste loomine kahe erineva keelesüsteemi funktsioneerimisel. Järeldusi tehakse nende paralleelse kirjeldamise alusel, mitte aga keeltevahelistest funktsionaalsetest seostest lähtudes. Selles peitubki kõrvutava keeleteaduse sisemine vastuolu.

Seoste tekkimine on analoogiapõhise mõtlemisviisi tulemus – järelikult saab seda mõtlemisviisi kasutada ka kõrvutavas keeleanalüüsis ja teooria integreerimisel. Vahekeele vead on seejuures omamoodi indikaatori rollis, mis näitavad kätte ebakohad keele funktsionaalse olemuse ja süsteemse kirjelduse staatikal rajanevate kõrvutuste vahel. Valeanalooogia tekib vahekeeles mitte ainult seetõttu, et õppijal puuduvad teadmised ja arusaam K2st või et ta on mugav ja läheb lihtsustamise või üldistamise teed, vaid ka seetõttu, et talle antakse ekslikke tööjuhiseid ja ebaadekvaatset keelekõrvutusest johtuvaid reegleid.

Kõigepealt näide eksitavast tööjuhisest: *Kirjuta oma eestlasest sõbrale, et sa käid kursustel ja varsti lähed praktikale. Kirjuta, kuidas sul kursustel läks, mida sa seal õppisid, kuhu sa praktikale lähed, millega see firma tegeleb ja mida sa seal tegema hakkad*. Alguses kasutatud oleviku vormil on abstraktse olevikulisuse tähendus – *käid kursustel* tähendab, et antud tegevusega olid sa ametis nii enne kõnemomenti kui ka kõnemomendil ja sellele järgneval ajaperioodil; *varsti lähed* viitab lähitulevikule; *läks* ja *õppisid* on lihtmineviku vorm, mida on kasutatud nii juba toimunud, praeguse kui ka lähitulevikulisuse tähistamiseks; *kuhu sa praktikale lähed* – lähitulevikulisus; *millega see firma tegeleb* – kõikaegsus ehk üldaeg kui üks oleviku ajavormi funktsioonidest; *tegema hakkad* – st perspektiivis, kaugemas tulevikus.

Kui õppija hakkab kirja koostama, siis teeb ta seda punkt-punktilt tööjuhise loogika alusel ning järgides ajavormide kasutust: 1. tänu Annele kirja eest ja teade sellest, et tema kiri on kätte saadud (resultatiivne minevik) – *Tere, Anne! Ma sain sinu kirja kätte. Äitah, Sulle kirja eest! Mulle oli väga huvitav*. 2. Teade oma praeguse elu kohta – *Mul on kõik hästi*. 3. Viisakas huvi tundmine Anne käekäigu vastu – *Aga kuidas sinul käsi käib?* 4. Oma uudise teatamine – *Ma tahan teatada sulle huvitav uudis*. 4.1. Millega tegelen + hinnang sellele (käin müügisekretäri kursustel ja mulle meeldib); tööjuhisest johtuvalt valitakse lihtmineviku ajavorm – *Ma käisin kursusel, müügisekretär. Mulle oli meeldiv*. 4.2. Mida me seal õpime + hinnang õppeainetele (õpime asjaajamist /.../, tunnid on huvitavad,

kõige rohkem meeldib eesti keel); tööjuhisest johtuvalt valitakse lihtmineviku ajavorm, seejärel minnakse üle olevikule – *Me õppisime asjaajamine, arvutiõpetus, /.../ ettevõtluse alused. Kõik tunnid on väga huvitav. Kõige rohkem mulle meeldis eesti keel. Nüüd see on minu meeldiv keel.* 4.3. Mida õpetaja teeb (õpetab grammatikat, näitab videoid, räägib eesti kirjanikest ja kultuurist); tööjuhisest johtuvalt valitakse lihtmineviku ajavorm – *Õpetaja õppitas meid grammatikale, näitas video Eesti loodusest. Rääkis Eesti kultuurist, Eesti kirjanikust.* 5. Teade selle kohta, mis kirja kirjutajal ees seisab (lähitulevik) – *Meil hakkab praktika. Ma lähen praktikale, mööblisalongis.* 6. Uue töökoha iseloomustus – *Siin müüjakse mööblit ja mööblifurnituur.* 7. Teade selle kohta, mida kirja kirjutaja seal tulevikus tegema hakkab – *Ma hakkam müüma, rääkima ostjaga ostmisest.* 8. Annele naljaga pooleks tehtud ettepanek tulla poodi, et koos uus mööbel välja valida – *Tulle Meil kauplus ja me vallime Sulle ilus mööbli.* 9. Kirja lõpetamine – *Head aega! Sinu sõbranna Olga.*

Toodud näite põhjal võib järeldada, et ülesanne oleks tulnud formuleerida oleviku vormi kasutades, mis olnuks täpsem ka loogika seisukohalt: *Kirjuta oma eestlasest sõbrale, et sa käid kursustel ja varsti lähed praktikale. Kirjuta, kuidas sul kursustel läheb, mida sa seal õpid, kuhu sa praktikale lähed, millega see firma tegeleb ja mida sa seal tegema hakkad.* Õppija ise ei ole võimeline jälgima kirja ülesehituse loogilis-grammatilist aspekti, kuna tema jõupingutused on suunatud sellele, et ülesanne täita ja seejuures võimalikult vähe vigu teha.

Järgmisena vaatleme ebatäpsete keelereeglite tõttu tekkinud valeanaloogiat. Näiteks on Lüdelingi andmeil ühes inglise keele õpikus antud reegel, mille kohaselt *some* kasutatakse enamasti jaatavates lausetes, *any* – küsimustes ja eituslausetes. Keelekorpuse andmeil on aga *any* kasutamine seotud kolme juhtumiga – küsimus, eitus, deklareerimine –, millest viimane on kõige kõrgema kasutussagedusega (vastavalt 10%, 30–40% ja 50%), vt <http://www.linguistik.hu-berlin.designato.de/korpuslinguistik/lehre/ws-2004/hs-phaenomene/ueberblickKorporaSprachunterricht.pdf>, viimane külastus 29.03.2005.

Ülaltoodud näited kõrvutava keelekirjelduse ja uurimisobjekti olemuse mittevastavusest viitavad ühekülgsusele, vildakale metodoloogilisele lähenemisele. Küsimus on selles, millistel alustel luua kõrvutav keeleteooria, et viia vastavusse kõrvutav keeleanalüüs ja uuritav objekt. Seni on piirdutud kontrastiivlingvistikaga. Kui aga lähtuda keele kasutamisest

kommunikatsioonis (tekstides, suhtlusaktides), uurida keelendite ja kategooriate funktsionaalset potentsiaali ning püüda leida kõrvutatavate keelte kasutuses analoogiapõhiseid seoseid ning neid kirjeldada, siis peaksid ka kõrvutuse tulemused olema adekvaatsemad. Vead tekivad just nendes punktides, kus teoreetiline teadmine pole võimeline selgitama õppijale asja olemust. Seega on teooria rakendamine keeleõppes kõrvutatavate grammatikate proovikivi. Tulemused on näidanud, et keeleõpe vajab uut alustel rajaneva teoreetilise kõrvutusmudeli loomist, mis annaks adekvaatsema pildi sellest, kuidas inimene lülitub ühelt keelelt teisele ning missugused seosed on seejuures erinevate keelte kasutamisel jälgitavad. Siit tulenebki artikli autori arvates pedagoogilises grammatikas vajaminev lingvistiline alus.

3. Kontrastiivgrammatikast korrelatsioonigrammatikani

Kuna keelekasutust iseloomustab dünaamilisus ja funktsionaalsus, siis ei ole keeltevaheliste korrelatsioonide mudeli loomine lihtne. Oluliseks osutub kõrvutuse mitmemõõtelisuse nõue, mis järgib eesmärki saada erinevat informatsiooni sama nähtuse kohta. Kõrvutusmudeli loomisel on tähtsad järgmised momendid: 1) universaalne kõrvutusalus; 2) keelesüsteemide hierarhilisusest lähtumine, et kõrvutada eri tasandite keelendite funktsionaalset potentsiaali, mille taga on varjul kategooriate osaline kattumine; 3) keelesüsteemide vaheliste seoste jagamine ekvivalentide, kontrastide, erisuste ja funktsionaalsete samasuste vahel; 4) keeltevahelise korrelatsiooni iseloom (sümmeetria, asümmeetria, analoogia).

Kõrvutatavate keelendite ja kategooriate funktsionaalse potentsiaali uurimisel tuleks lähtuda keelendite funktsioonidest tekstis, laiemalt – kommunikatsioonis, kuna inimeste keelises käitumises kajastuvad seosed loomulike objektide vahel, mis omakorda peegeldub keelendite, nende tähenduskomponentide ja funktsioonide vastastikusel seotuses. See lähenemine on tänaseks traditsionaalne: Praha koolkonna funktsionalistlik keelekäsitlus ja Mathesius (Mathesius 2003), Peterburi lingvistilise koolkonna õpetus funktsionaalsemantilistest kategooriatest ja väljadest (vt Bondarko 2001, 2005), keelendite ja kategooriate funktsionaalsest potentsiaalist (nt Admoni 1988, Pupõnin 1990) ja vastastikustest mõjudest lausungis ning funktsionaalne lähenemine väljade ja keelte kõrvutamisele (nt Maslov 1978, Bondarko 1992; II peatükk monograafiast Problemõ 2005). Lähedalseisvateks saab pidada uurimusi keelte kontrastiivse

funktsionaalse analüüsi osas (nt Chesterman 1998). Et kõrvutatavate keelendite ja keelekategoriate funktsionaalse potentsiaali uurimine annaks võimalikult adekvaatse tulemuse, on vaja tõlkekorpus, kust leiab kõige autentsema materjali vastavuste kohta erinevate keelte kasutamisel suhtluses.

Teiseks oluliseks momendiks kõrvutava keelemudeli loomisel on kõrvutusosaluse universaalsus. Sobivaks funktsionaalse lähenemise puhul on artikli autor pidanud funktsionaalsemantilise kategooria (või välja) mõistet nagu aspektuaalsus, temporaalsus, personaalsus, limitatiivsus, kvantitatiivsus, possessiivsus jne, mille eristamise allikaks on kõige üldisemat laadi universaalsed semantilised tunnused, mis on tuletatud sõnade tähendusvälja analüüsi ja tulemuste üldistamise põhjal. Näiteks temporaalsuse väljendusvahendite alla kuuluvad kõige üldisema määranu kohaselt need keelendid, mis ühel või teisel viisil edastavad tegevuse toimumist kõnemoendi (enne kõnemoendi, samaaegselt kõnemoendiga, pärast kõnemoendi) või mingi muu ajahetke suhtes. Vene ja eesti keeles on temporaalsuse väljendusvahenditeks eritasemelised keelendid, millel on rohkem või vähem oluline roll kategooriaalse tähenduse edastamisel. Eristatakse kesksed (keskseid) ja perifeerseid keelevahendeid. Nii on temporaalsuse funktsionaalsemantilise kategooria tuumaks vene keeles ühtne aja-aspektikategooria, millel on oma grammatiline tähendus ja eristavad morfoloogilised tunnused. Perifeeriasse kuuluvad süntaksivahendid ja leksika. Eesti keeles on temporaalsuse tuumaks morfoloogiline ajakategooria, perifeeriasse jäävad leksika ja süntaksivahendid. See on näide keelesüsteemide vahelisest kategooriate osalisest kattumisest. Aspektuaalsuse funktsionaalsemantilise kategooria morfoloogiliseks tuumaks vene keeles on aspektikategooria, perifeeriasse kuuluvad süntaksivahendid ning leksika. Eesti keeles puudub aspektikategooria ning seega ka välja monotsentrilisus. Kesksel kohal aspektuaalsete tähenduste edastamisel on leksika, süntaksivahendite ja ajakategooria koosmõjul lausungis. See on näide keeltevahelisest asümmeetriaseosist.

Tehtud järeldused funktsionaalsemantiliste kategooriate osalisest seotusest või asümmeetriast põhinevad leksika ja grammatika vastandatusel. Üleminekualaks olevaid leksikaalgrammatilisi nähtusi (nagu piiritletus/piiritlematus, tegevuse toimumise viis jne) on alati peetud grammatiliseks perifeeriaks, mille suhtes tuleb olla tähelepanelik. Just neil keelenditel ja kategooriatel on rikas funktsionaalne potentsiaal, nad on grammatikakategooriate ristumiskohaks ning sellest sõltub nende kasutamise keerukus ja eripära. Seoses grammatilise perifeeria uurimisega on

keelekirjelduste jaoks oluline eristada keele uurimisel süsteemset ja funktsionaalset aspekti. Plungjan on märkinud, et keelesüsteemi seisukohalt võib rääkida selle sisemistest analoogidest, seega keelenditest, mis ühel või teisel põhjusel pole veel saanud selget grammatilist staatust. Funktsionaalses aspektis aga saab rääkida samu grammatilisi tähendusi edastavatest substituutidest (“asendajatest”), nt ajadeiksise tähistamine keeles, kus puudub grammatiline ajakategooria. (Plungjan 1998) See seisukoht on oluline keelte kõrvutamisel – nt eesti keeles on vene aspektitähenduste edastamiseks olemas nii funktsionaalsed asendajad ehk substituudid (nt leksikaalgrammatiline piiritletus/piiritlematus) kui ka vene grammatilise aspektitähenduse väljendamise analoogid (nt eesti keeles semantiliselt ühtsete sünteetiliste ja analüütiliste verbide aspektivastandus, mis omakorda leiab enesele analoogi vene funktsionaalsetes aspektipaarides). Seega tuleb funktsionaalsemantilise kategooria tähendusvälja piires kasutatavaid keelendeid ja kategooriaid kõrvutada samaaegselt nii süsteemses kui ka funktsionaalses aspektis. See annab võimaluse liigitada erinevate keelte kõrvutustulemusi ühelt poolt keelesüsteemi hierarhilisust arvestades ja välja tuues erinevate keelesüsteemide vahelised ekvivalendid, kontrastid, erisused ja funktsionaalsed samasused (vt Eslon 2005a) ning teisalt keeltevahelistele sümmeetria-, asümmeetria- ja analoogiaseostele tuginedes (vt Eslon 2005b).

Ning lõpuks: klassifikatsioonide ja kõrvutusmodelite rakendatavus keeleõppes ja tõlkijakoolituses kui proovikivi. Siin on oluliseks momendiks teadmine, et keeltevaheline korrelatiivsus on valdavalt analoogiapõhine; aspektuaalsuse funktsionaalsemantilise välja kõrvutus vene ja eesti keele alusel näitas, et vaid veerand analüüsitud keelenähtustest moodustasid sümmeetria ja asümmeetria seosed (Eslon 2005). Seetõttu on mõistlik näha just keeltevahelistes analoogiapõhistes seostes üht võimalust keeleõpetuseks olulise teabe konkretiseerimisel ja süstematiseerimisel õpiraskusi silmas pidades. Lisaks sellele tuleb õppematerjali valikul silmas pida, et keelt kasutatakse kommunikatsioonis ning seetõttu oleks mõistlik lähtuda aktiivsest keelemudelist, nagu seda on mõistnud Meltšuk (1995). Niisugune lähenemine sai võimalikuks tänu automaattõlke vajadusele formaliseerida sõnade semantikat seoses nende grammatilise kirjeldusega. Et aga luua aktiivne keelemudel, on vaja teadmisi sõnast, sest sõna peegeldab oma tähenduses ja selle kaudu neid loomulikke seoseid ning vastandusi, mis objektide vahel tegelikkuses on. Sealhulgas ka grammatikakategooriate vastastikust seotust. Selle mudeli keskmes on tavaliselt verb koos

võimalike laienditega. Seega on keelekasutuses jälgitavate seoste tuumaks korrelatsioonid vene ja eesti keele vahel sõnade valentsiomadustes. Seetõttu on kõrvutava keelemudeli loomisel mõttekas tugineda verbikesksele lausemallile ja abivahendina kasutada kakskeelsest verbivalentsi sõnastikust tulenevat teavet. Vene-eesti verbivalentsi sõnastiku koostamisega alustas autor aastaid tagasi, võttes eeskujuks juba ilmunud kakskeelsed valentsisõnastikud¹. Koostatud sõnastiku alusel on seniseks õnnestunud kindlaks teha teatud tüüpi seoste olemasolu vene verbi aspekti ning eesti tõlkevastetes kasutatud sünteetiliste ja analüütiliste verbide valikus: (korrelatsioonitüüpide kirjeldus, vt Eslon 2004). Tulemusena osutus võimalikuks järjestada vene ja eesti verbide vastavuste tüübid sel alusel, missuguseid verbe on kergem, missuguseid raskem omandada. Siinkohal lähtus autor õppija emakeelest (antud juhul vene keelest), alustades näidetega keeltevahelisest sümmeetriaseosest. Samas tuleb rõhutada, et sümmeetria mõiste pole automaatselt korrelatsioonis keelendi produktiivsuse ja kasutussagedusega. Näiteks on vene keelt emakeelena rääkival inimesel raskusastme poolest kõige kergem alustada eesti keele õppimist nende eesti sünteetiliste verbide omandamisest, mis on ainuvasteks vene üheaspektiliste *imperfectiva* ja *perfectiva tantum* verbidele. Samas aga moodustavad vene üheaspektilised verbid valentsisõnastiku üldmahust vaid 2% (23 verbi tuhandest); sufiksaalse ja prefiksaalse aspektipaari näiteid oli vastavalt 60% ja 38%.

Üheaspektilistest verbidest (216 sõna, mis moodustas 2% sõnastiku mahust) on valdavas enamuses esindatud *imperfectiva tantum* (92%). *Perfectiva tantum*-verbe oli kahe protsendi hulgas vaid 12 (5%) ja kaheaspektilisi 7 (3%). Seetõttu on vene üheaspektiliste verbide korrelatsioonid eesti sünteetiliste ja analüütiliste verbidega taandatavad põhiliselt vene *imperfectiva tantum*-verbide kasutamisele.

Vene-eesti reksioonisõnastiku andmetel võib vene *imperfectiva tantum*-verbide eestikeelsed tõlkevasted jagada keerukuse järgi viide gruppi: 1) üks sünteetiline verb: *бояться* – *kartma*, *молчать* – *vaikima*, *сидеть* – *istuma* (72 näidet ehk 33,3%); 2) erinevad sünteetilised verbid: *дышать* – *hingama*; *пакатата*; *зависеть* – *sõltuma*, *olenema*; *жить* –

---

¹ U. Engel, E. Savin. Valenzlexikon Deutsch – Rumänisch. Heidelberg, 1983; Ю. Д. Апресян, Э. Палл. Русский глагол – венгерский глагол. Управление и сочетаемость. Т. 1–2. Будапешт, 1982; А. К. Демидова, Х. Буттке, К. Буттке. Русско-немецкие эквиваленты глагольно-именных сочетаний. Москва, 1986; М. Э. Куусинен, В. С. Суханова. Учебный русско-финский словарь глагольного управления. Изд-е 2-е. Петрозаводск, 1996; A. Nikunlassi. Venäjän sanastovaikeuksia. Loimaa, 1993.

elama; elatuma (79 näidet ehk 36,6%); 3) sünteetilised ja analüütilised verbid: *судить* – *otsustama*; *кохут* *мõistma*; *стоить* – *maksma*; *ära tasuma*, *väärt olema*; *владеть* – *valdama*; *оскama* *käsitseda*; *valitsema*; *отama* (50 näidet ehk 23,2%); 4) analüütilised verbid: *гордиться* – *uhkust tundma*, *uhke olema*; *предвидеть* – *ette nägema*; *противоречить* – *vastuolus olema* (10 näidet ehk 4,6%); 5) sünteetiline/analüütiline verb kui vene aspektipaari analoog: *беспокоиться* – *muretsema* / *muret tundma*; *кажустama* / *kahju tooma*; *зреть* – *soojendama* / *soojaks tegema* (5 näidet ehk 2,3%).

Andmetest järeldub, et teine vastete tüüp on esimesest produktiivsem, kuid lihtsam on õpetamist alustada esimesest, sest siin on lahknevusi vene ning eesti verbi semantilises ja grammatilises valentsis kõige vähem. Need on põhiliselt küllalt üldist tähendust omavad ja põhisõnavarasse kuuluvad kognitiiv- (*видеть* – *nägema*, *любить* – *armastama*, *бояться* – *kartma*, *молчать* – *vaikima*, *верить* – *uskuma* jt.), eksistentsiaal- (*сидеть* – *istuma*, *спать* – *magama*, *ждать* – *ootama* jt.) ja modaalverbid (*хотеть* – *tahtma*, *хотеться* – *tahtma*, *уметь* – *oskama*, *стремиться* – *pürgima* jt.), mis nii eesti kui ka vene keeles on aspektuaalse tähenduse markeerituse suhtes neutraalsed. Nad nimetavad millegi tajumist, seisundit, eksistentsi või hindavad millegi võimalikkust. 72 näite hulgas oli vaid 15 lihtsamat laadi erinevuse juhtumit: nt *играть во что?* ja *мāngima mida?* (*palli, tennist, kaarte* jne), kuid seoses laste mānguasjadega on eesti keeles teine rektsioon – *мāngima millega?* (*nukkudega, klotsidega*); vn *висеть* omab rektsiooni *на чём?* (mille peal?) ja *в чём?* (mille sees?), samas kui sõltuvalt sõnade semantilises valentsist ilmnevad eesti keeles kitsendused grammatilises rektsioonis – vn *висеть на крючке, на двери, на веревке, на стене* tähendab eesti keeles, et miski ripub *konksu otsas*, kuid *ukse ees* (näiteks lukk), *nōōri peal* ~ *nōōril* või *seina peal* ~ *seinal* jne.

Kui esimeses vastete tüübis on sedalaadi juhtumid erandiks, siis teise vastete tüübi puhul on see iseloomulikuks jooneks. Teise gruppi kuuluvad põhiliselt vene mitmetähenduslikud eksistentsiaal- ja liikumisverbid, mille eestikeelseks tõlkevasteks on tavaliselt 2–3 sõna: vn *дышать чем?* *носом, ртом, свежим воздухом* ja eesti *läbi nina hingama* (läbi mille?), *суu kaudu hingama* (mille kaudu?), *вārsket õhku hingama* (mida?). Need juhtumid on selgelt esimese grupi sõnadest raskemad, kuna sisaldavad erinevusi sõnade semantilises valentsis, mis on otseselt seotud lahknevustega grammatilises rektsioonis.

Ka sagedussõnastike andmete võrdlemine näitab, et samade sõnade kasutussagedus vene ja eesti keeles ei lange kokku. Kui võtta näiteks

esimese grupi sõnad, siis selgub (Kaalep, Muischnek 2002; Zazorina *et al* 1977), et eesti sünteetiliste verbide kasutamist tuleks hakata õpetama järjestuses *nägema, tahtma, rääkima, ootama, istuma, vastama, püüdma, mängima, uskuma, kuuluma, lootma, teatama, kuulama, kartma, õppima* jt ning vene *imperfectiva tantum*-verbide kasutussagedus oleks *видеть, хотеть, любить, сидеть, бояться, молчать, ждать, играть, спать, верить, хотеться, бороться, уметь, стремиться, ожидать* jt. Seega on siin keeltevaheline kokkulangevus sõna kasutussageduses jälgitav vaid kolme verbi vahel: *видеть* (1504) – *nägema* (1905), *хотеть* (1295) – *tahtma* (1807) ja *играть* (324) – *mängima* (431). Neist kahe viimase puhul on aga jällegi tegu väikeste lahknevustega valentsiomadustes.

Toodud näide demonstreerib üsna kujukalt sõnade kasutussageduse, produktiivsuse ja õpiraskuse omavahelist seostust, mis on oluline just pedagoogilise kõrvutava grammatika koostamisel. Praktikas tähendab see, et aktiivse keelemudeli tarvis on keeltevahelisi sümmeetria-, asümmeetria- ja analoogiaseoseid vaja uurida ka statistikat kasutades. Tulemusena võib selguda, et näiteks mitteproduktiivsed asümmeetriaseosed võivad sisaldada kõrge kasutussagedusega rektsioonimalle: *помогать / помочь кому* ja *abistama keda*; *интересоваться кем-чем* ja *huvi tundma kelle-mille vastu*; *играть во что* ja *mängima mida* jms. Seni on just analoogsed juhtumid olnud tähelepanu keskmes kontrastiivgrammatikale tuginevas pedagoogilises grammatikas. Keeltevaheliste sümmeetria-, asümmeetria- ja analoogiaseoste rajanevas korrelatsioonigrammatikas uuritakse aga keelendite kasutussagedust, produktiivsust ja õpiraskust kõigis kolmes seose liigis.

4. Mõned järeldused

Kokkuvõtvalt võib öelda, et korrelatsioonigrammatika uurib keekekasutust kahepoolsete tõlgete ja verbirektsiooni sõnastiku materjali põhjal. Analüüsi aluseks on lause ja selle predikatiivses keskmes oleva verbi funktsionaalne potentsiaal tekstis, mille väljaselgitamiseks on otstarbekas kasutada teksti kõrvutavat lingvistilist analüüsi. Saadud tulemused üldistatakse erinevate funktsionaalsemantiliste kategooriate raames, tuues välja tuuma ja perifeeria ning seosed teiste väljadega. Seejärel võrreldakse saadud materjali keelesüsteemi hierarhilise ülesehituse alusel nii struktuurses (paradigmaatika) kui ka funktsionaalses aspektis (süntagmaatika) ning tuuakse välja süsteemidevahelised ekvivalentsuse, kontrastsuse, erisuste ja funktsio-

naalsete samasuste juhtumid. Need tulemused üldistatakse omakorda keeltevahelise seose olemuse alusel sümmeetria-, asümmeetria- ja analoogiaseosteks. Seejärel uuritakse iga seose liiki statistiliselt – aluseks on lause predikatiivses keskmises oleva sõna kasutussagedus ja produktiivsus. Tulemusena on võimalik leida pedagoogilise grammatika jaoks vajalik keeleaines, et seda õpiraskuse astet silmas pidades süstematiseerida ja järjestada.

Ülaltoodu põhjal võib öelda, et seostel rajanev mitmemõõtmeline kõrvutus annab kontrastiivsest keelekirjeldusest põhimõtteliselt erineva tulemuse. Keeltevaheliste seoste dünaamilise ja funktsionaalse olemuse avamine näitab analoogiaseoste valdavat ülekaalu sümmeetria- ja asümmeetriaseostega võrreldes. Analoogiaseosed on jälgitavad enamasti funktsionaalses aspektis ning eritasemeliste keelendite vahel, mis viitab nende olulisusele kommunikatsioonis. Seda tõsiasi tuleb arvestada kõrvutava grammatika koostajal. Erinevalt kontrastiivgrammatikast, mille keskmises on tees keelesüsteemide asümmeetrilisus, tõestab keeltevaheliste seoste funktsionaalne ja mitmemõõtmeline uurimine, et objektiga adekvaatne kõrvutav grammatika on keelendite funktsioneerimise analoogsuse alusel jälgitavate erinevuste ja funktsionaalsete samasuste grammatika. Keelekompetentsi taset ei määra mitte niivõrd keeltevahelised kontrastid, kuivõrd erisused ja funktsionaalsed samasused, mille omandamine on tunduvalt raskem. Seetõttu annab korrelatsioonigrammatika keeleõppeks ning kakskeelsuse arendamiseks optimaalsema lingvistilise aluse kui kontrastiivgrammatika.

Kasutatud kirjandus

- Admoni 1988** = Адмони, Владимир Григорьевич 1988: *Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики*. Ленинград: Наука.
- Bondarko 1992** = Бондарко, Александр Владимирович 1992: К проблеме соотношения универсальных и идиоэтнических аспектов семантики: интерпретационный компонент грамматических значений. – *Вопросы языкознания* 3, 5–20.
- Bondarko 2001** = Бондарко, Александр Владимирович (отв. ред.) 2001: *Теория функциональной грамматики: введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис*. Изд-е 2-е, стереотип. Москва: Эдиториал УРСС.

- Bondarko 2005 = Бондарко, Александр Владимирович 2005:** Введение. Полевые структуры в системе функциональной грамматики. – *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры* / Отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. СПб.: Наука, 12–28.
- Chesterman, Andrew 1998:** *Contrastive Functional Analysis. Pragmatics & Beyond New Series 47.* Amsterdam: John Benjamins Pbl.
- Corder, Pit 1981:** *Error Analysis and Interlanguage.* London: Oxford University Press.
- Eslon, Pille 2004:** Mõningatest korrelatsioonidest vene ja eesti verbisüsteemis. – *Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt.* Tallinn: TPÜ Kirjastus, 103–122.
- Eslon 2005a = Эслон Пилле 2005:** Значение аналогии для лингвистики. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1 (2004).* Tallinn: EKS, 35–51.
- Eslon, Pille 2005b:** Analoogiast keelte kõrvutamisel. – *Keel ja Kirjandus* 12 (ilmumas).
- Kaalep, Heiki-Jaan, Kadri Muischnek 2002:** *Eesti keele sagedussõnastik.* Tartu: TÜ Kirjastus.
- Landry, Rodrigue, Réal Allard, Jacques Henry 1996:** French in South Louisiana: Towards Language Loss. – *Journal of multilingual and multicultural development* vol. 17, No 6, 442–468.
- Maslov 1978 = Маслов, Юрий Сергеевич (отв. ред.) 1978:** *Вопросы сопоставительной аспектологии.* Сб. статей. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та.
- Mathesius 2003 = Матезиус, Вильям 2003:** *Избранные труды по языкознанию.* Москва: УРСС.
- Meltšuk 1995 = Мельчук, Игорь Александрович 1995:** *Русский язык в модели “Смысл - Текст”.* Москва – Вена: Школа “Языки русской культуры” (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 39), 3–54.
- Plungjan 1998 = Плунгян, Владимир Александрович 1998:** *Грамматические категории, их аналоги и заместители.* Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва.
- Problemõ 2005:** *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры* / Отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. СПб.: Наука.
- Purõpin 1990 = Пупынин, Юрий Алексеевич 1990:** *Функциональные аспекты грамматики русского языка: взаимосвязи*

грамматических категорий. Ленинград: ЛГПИ им. А. И. Герцена.

- Richards, James, Theodore Rodgers 2003:** *Approaches and Methods in Language Teaching* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press; esimene trükk 2001.
- Rein, Kurt 1983:** *Einführung in die kontrastive Linguistik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Selinker, Larry 1969:** Language transfer. – *General Linguistics* 9 (2), 67–92.
- Selinker, Larry 1972:** Interlanguage. – *International Review of Applied Linguistics* 10, 209–231.
- Tönshoff, Wolfgang 1995:** Ausgewählte Forschungsergebnisse und Denkanstöße für die Unterrichtspraxis. – *Fremdsprache Deutsch (Zeitschrift für Praxis des Deutschunterrichts)*. Sondernummer 1995: Fremdsprachlerntheorie, 4–15, vt http://www.edition-deutsch.de/fremdsprache/pdf/fd_so95.pdf – viimane külastus 05.10. 2005.
- Vare, Silvi 2003:** Eesti keel õppekeelena ja üleminek üldisele eesti õppekeelele gümnaasiumile. – *Emakeel ja teised keeled IV*. Tartu: TÜ Kirjastus, 298–313.
- Vare, Silvi 2004:** *Eesti keel vene koolis*. Tallinn: EKS.
- Zasorina et al 1997 = Засорина, Лидия Николаевна et al 1977:** *Частотный словарь русского языка*. Москва: Русский язык.

Pille Eslon: Kiili kõrvuisisäädmisest eesti-vinne katskeelisüse kujondamisõl

Seo ilma aigo om mitmõkeelisüs harilik nättüs. Eestin om taa kõüdet tuuga, et om vajja vinne imäkeelele enemiisile opadaq riigikiilt. Vinne koolõl om vajja vahtsõt ütesugutsõl alossõl põhanduvat eesti keele oppamismuudu. Ei olõq teküs opadaq eesti kiilt vinne koolõn sammamuudu ku eesti imäkeelele enemiisile. A tuu, mäantsit keeleoppuisi ja meetodiid piässi pruukma, om iks viil rassõ küsümüs.

Võõra keele oppamisõ praktikan ommaq vällä tulnuq mitmõsugumadsõq tsihiq, a keelesüstem ni tuu ummamuudu tüütämine ommaq iks jäänüq võtmõküsumüses.

Ületsehe om võõra keele oppamisõ moodu vällätüütämisel olnuq alosõs kiili K1 ni K2 võrdõlõja analüüs, minkalõ om olnuq abis viko lahksaminõ. Oppamismoodu luujaq ommaq tulõmis saanu, et keelemõistmisõ ja

katskeelisuse kujondamisõ hädäq tulõvaq edimädse keele segäväst mõost. A hoobis vastapiten löüdväq viko lahksamisõ ni oppamisõga kõüdedüq praktiguq, et kiilivaihõliidsi vaihit ni viko, miä tegüneseq opja kiili ütstõõsõ pääle mõomisõst, saa-i üts-ütele võttaq ku süüd ni tullo.

Tuuperäst omgi artikli kirotaja kimmäs, et om vajja uma olõmisõ poolõst tõistsugumast võrdõlõjat keeleoppust; tuu piässi olõma korrelatsioonigrammatiga, mink põhas om kiilivaihõlinõ sümmitriline, asümmitriline ni analoogilinõ vahekõrd. Inemise keelemõistmisõ tasõq ei olõq määrät mittõ niivõrra kiilivaihõliidsist kontrastõst (asümmitriä), kuvõrra vaihist ja üteviisilisuusist (analoogia). Näid om rassõ pandaq kontrastiivkeeleoppustõ, a tuu muutus pallo lihtsämäs, ku põhas võetas analoogia edimädse keelega. Tuuperäst pakk korrelatsioonigrammatiga kontrastiivsõst grammatikast parõmbat keelelist põhja katskeelisuse luumisõl.